

„borongós helyben tapodás”

Szilágyi István a tőle megszokottól is hosszabb időn át íródi művére vonatkozó kérdéseket mindig egy kacifántos mondatlalt hárfította el: „Lehet, hogy megéritek, hogy ez a regény befejeződjék, de én nem”. Most, hogy itt van végre a *Messze túl a láthatáron*, megfosztotta magát a kétélű választól, megajándékozott viszont egy, az életműbe szervesen illeszkedő alkotással. Az új regénynek a korábbiak mindegyikével való belső, szoros kapcsolata az elbeszélés „objektuma”, a történet, illetve „szubjektuma”, a hős hasonlóságán alapozik. Futólag sorra véve: az *Üllő, dobszó, harang* történetmondása, az események krónikája a második világháború végnapjait és a remélt béke kezdetét eleveníti fel, történelmi, társadalomszemléleti váltás helyzetét, középpontban egy hely- és rendváltó, városi környezetet isten háta mögötti falura önként fölcserélő tanítónővel, Gencsi Annával. A *Kő hull apadó kútba* elbeszélőjének értelmezése szerint a huszadik század elején élő főszereplő, Szendy Ilka egy idejét múlt, „fölbomlott” életforma képviselője, akire „új jelenek, más rendet kicsikaró más idők” várának, ha volna ereje egy másféle életkeret, létezés kialakításához, ha rendtartóból rendhagyóvá formálódva nem bomlasztaná fel a saját személyiségét is. Az *Agancsbozót* szatirikus-groteszk fantáziavilága sziklahámos „lombikkörnyezetébe” Deres aztán zubant, hogy megelégtelve munkája „uniformizált állapotra” való redukálását, életvitele változtatásán töprengett. A regény egyik mottója szerint: „Néha ránk fonnyad az idő, máskor illékonyvá válik, s megfoghatatlanul szökik. [...] Bizonyosságkeresés küszöblétben – avagy hangozunk a hallgatáshoz?” A *Hollóidő* „ördögös praktikájú”, igézni, szemmel verni, a mások gondolataiban olvasni tudó deákja, Tentás ebbéli kivételes képességei révén egyrészt az események fő formálója, másrészt gazdája és iskolamestere, valamint egyházi méltóságok vitáinak emlékezetből történő lejegyzőként szemléltetője a Mohácsot követő „török világnak” s „a keresztény világot szétmorzsoló újhites törekedés”, a reformáció „magunkemészttő széthúzást” okozó társadalmi következményeinek.

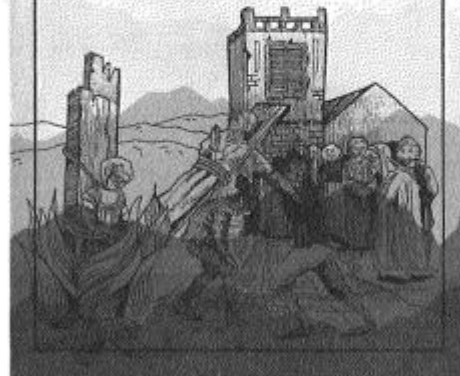
A *Messze túl a láthatáron* mind a történetek, mind a főalak tekintetében, noha egy „nagyszerű kisregény”, a *hóhér könyve* a közvetlen előzménye, a *Hollóidő*vel mutatja a legszorosabb rokonságot. Itt is a „dúlásos évek”, „az ország dolgában való fölindulás”, a háborúskodás tölti ki a cselekményidő jó részét, előbb jelenbeli, aztán múltbeli eseményorként idézve a Rákóczi-szabadságharc, vagy ahogy a regény alakjai emlegetik, a „kuruc zajdulás” idejét, továbbá a szatmári békét követő évtizedeket. A két idősfokot Tompay Wajtha Mátyás személye kapcsolja egymáshoz, ennek megfelelően a regény két, műfajilag is elkülönülő részre tagolódik.

Az elsöben, teljes nevét fel nem fedve, ö annak az *Emlékiratnak* a szerzője, amelyet mint legfőbb szekretárius a fejedelem „tétova” javaslatára „valami időtöltő délutánok” elfoglaltságaként kezd jegyezgetni. Maga is úgy tartja, igazi feladataihoz, korábbi küldetéseihez képest pótcselekvés, ha mindazt, amit már látott, megélt, „újra kérödzöm”, miközben a fejedelem „a jövendő teendőkkkel kínálni nemigen” akarja. Ö, akivel öt-hat esztendősz szolgálata során vezére fél Európát körbe járatta, ö, aki otthonosan mozgott a főurak között, legyenek ezek magyarok vagy lengyelek, az utóbbiak királya, Szaniszló a hintáját küldte el, a svéd király, XII. Károly pedig az udvarában fogadta, tárgyalt Nagy Péter cárral, aztán Frigyes porosz királlyal is – a legutolsó küldetése célját, 1709 októberé végén Benderbe való utazásának okát azonban később sem értette. Mindjárt az útra indító szavak különösek voltak: „most majd szét fog nézni Keleten is”, ám hogy mi végre ment, „jószerivel annak tova itt kellett volna kiderülnie”. Semmi hír azonban otthonról, semmi üzenet, ezért is ötven nap után önhatalmúlag hazaindul, hogy itthon Rákóczi – kivételesen ekképp jegyzi fel a nevét – úgy tekintsen rá, mint akinek az érkezése „valahol messze történe”, azaz „váratlanul érte volna”, hogy előkerült. Ezt követően tanácsolja, más feladatot nem találván, hogy jegyezze föl, mert „akár tanúságul is szolgálhat”, amit Benderben tapasztalt, és egyáltalán mindazt, amire az „utóbbi időből” emlékszik. Így jön el, igen hamar, a „borongós helyben tapodás” ideje, a feleslegesség érzésének elhárítási kísérlete a sanyargató emlékezővel – az egymás közelségében töltött éveken, „heteken, havakon” végigbotorkálva. Az elejére gondolva, amikor a császár kegyeinek keresését követően átpártolt a kurucokhoz, mert bízott s hitt abban, hogy olyan magyar világ van születöben, mely „lelket, szellemet” készülni építeni, „ember teremtette” új létezését. A végén, még a békekötés előtt, amikor a fejedelem maradék hadaival harc helyett bolyongott, olyan falvakat keresve, amelyeket a pestis még nem ért el, már „több tárgyilagosságra” készítette magát, „más látásmódot” követve mintegy számadást készíttve arról, ami „előttem hanyatlott alá”. Minden hitelességre törö memoárfíró lélektani és ismeretelméleti aggodalmától gyötörtén: „amit magunk elé terítünk, egyszer már megéltük: most majd újjá alakítanánk?”

A nagyjából harminchat évvel késöbbi, mindössze néhány nap alatt lejátszóó cselekményidöben kiderül az emlékirat szerzőjének – aki ekkor is fel-feljegyezget ezt-azt, főleg a morfondírozásait – a teljes neve és a kuruczajdulás vége óta betöltött „új” hivatása, foglalkozása: Tompay Wajtha Mátyás a fejedelem belső titkárából Tipródi vármegye székhelye, Ölymos városa főbírája lett. E néhány nap azon-

SZILÁGYI
ISTVÁN

Messze túl a láthatáron

ban – az öt fölkeresö vármegyei megbízott mondja – a „haladékö”, egyrészt annak az izgalmával, hogy „nagy méltóságú gazdái milyen sorsot szántak neki”, másrészt annak a lehetőségnek a megteremtésé, hogy eme nagyságoknak, főleg – ez az első fejezet címe – a „nagyot akaró kisváros” urainak a szándékai, álmái, „elvárásai” szerint cselekedjék. Elsősorban is tegyen meg mindent, hogy Ölymos híre, neve növekedjék, ám amikor „kapatos vagy inkább elkörciált elmével” kitalálja, hogy a határban a lápon „bujkáló féle” „nádi pajkosok” tanyáznak, még tovább nó az elégedetlenség vele szemben, noha a jónéppel együtt többen beveszik e „képtelen maszlagot”. Ismét bizonytalan a jövöje, akár csak végül a fejedelem mellett volt, ám a feladatok dolgában ellenkező a helyzete: elvárják tőle, hogy mint régen, úgy teljesítsen, mert keveslik a vármegyeház környékén a „halálhörgést, javjeszékelést”, keveslik, hogy az utóbbi tíz évben legfeljebb négy-öt boszorkányféle akadt az „életvesztésre marasztaltak” között. Kiviláglik, hogy minden áron boszorkányt akarnak látni a magisztrátus ítélőszéke előtt, mintha „boszorkányfogásban” versenyeznének más városokkal és megyékkel. A főbíró tudomására jut: az alispán traktátusa azt is felveti, hogy Tipródban ritkán kerülnek törvény elé „rontó-megeresztö méregkeverök”, bezegg Biharban és Szatmárban nincs hiány belölük. Tompay felismerése, hogy el kellene fogadnia: „boszorkány meg gyújtogatö, lótolvaj vagy más haramia nemcsak akkor van, amikor erre téved és befogatik”, hanem „mindenkor, bárhányszor, ha erre szükség mutatkozik. Boszorkányból ugyancsak annyi, amennyi belölük megkívántatik”. Elöbb az istenkáromlóval példalözött: a szolgabírónak akkor is elébe kell állítania, ha „azt éppen sehol sem találsz, vagy gyújtogatöt kell behoznod [...], ha ott a falun közben özönvíz van” is. Pereknek s „tör-

vénylátásoknak” efféle eleve eltervelt módja – azaz a századokkal későbbi diktatúrákat idéző koncepciója – ellen tiltakozik a főbíró (szemére is hányják), amikor hosszabban eltöpreng némely elébe állított nyomorult sorsán, mint amennyit az instanciázásukkal, azaz faggatásukkal, vallatásukkal eltölt. Úgy véli, előljárói azért fenekednek ellene, mert ő csupán kicsapatta a városból azt a boszorkánysággal, szerelemszerző meg legénybolondító praktikákkal vádolt fehérsépet, Rekettye Pilát, akit aztán Nagykárolyban elfogtak, hóhérekre adtak s kivégeztek. Azóta „némelyek” úgy bánnak itt vele, mint „valami nagyböjti kegyosztóval”, ám közvetlenül sem a város, sem a megye urai nem nyilatkoznak meg az ügyében. Elégedetlenségük s egyben szándékaik közvetítői az ő legbizalmasabb munkatársai: Gorbay Ölyves Józsa szolgabíró és Tsomor Fóris jegyző – az a gyanúja támad, hogy voltaképpen besúgók, spionok, saját szavával, „szaglások” ők. Főleg a kancellista, aki folyton régvolt perek fíliáit silabizálja, mintha terhelő döntéseket akarnának előásatni vele, hogy végül összevethessék a Rekettye Pilát sújtó ítéletet azokkal a „szentenciázásokkal”, amelyekkel egykor a „boszorkánysággal vádolt nyavalyásokat” illette. Előbb azonban az üres órákban, ha Tsomorék serkentik, „holmi boszorkány stúdiomot” lehet tartani, meg lehet hányni-vetni, ami a föliákra írva vagyon, fel lehet frissíteni az emlékezetet, mindenekelőtt az övét, most a szó szoros értelmében élé lehet teríteni, amit már megélt – mint évtizedekkel előtte, ismét számadásra készítve. Azzal a lényegi különbséggel, hogy nem kell egymagában töprengeni a papirusz felett, hanem megoszthatja a tapasztalatait, foszló élményeit, s ők (bár olykor, mint Tsomor esetében, sokallja a „tudálos tolvaksukat”) akár órákig készek a hallgatásra meg a vitára is. A párbeszédre – a *Messze túl a láthatáron* második része (*Amerre a világ*) az emlékirat műfaját a dialogikus regényére váltja.

A két részt a főbíró személyével, sorsával összefüggésben még egy, az előadás módját tekintve is igen fontos epikai elem kapcsolja össze: egy titokmotívum. Az emlékirat szerzője feleségének, Orsolyának a titka ez: az asszonyé, akit a fejedelem szolgálatából annyi év után végre haza, Nyövedre látogatva nem talál otthon, mert az egy „kemény kiállású katonafele ember” sürgető szavára, „miatyánknyi idő múltán” azonnal előállította a szánjukat, s az igen szép és drágább ruhafélékből ládányit magával víve az ismeretlen lovassal útnak eredt a befagyott láp irányába. Ki lehetett ez a „roggyant süvegű, köpönyeges” férfi, akiben megbízott, s aki úgy tudta utánozni férje kézírását, hogy elhitette vele, a levéllel ő hívta magához? Vagy megelégette volna Orsolya a gyarlóságait, hogy jóformán azt sem tudja, melyik gyermekük – fiuk, két lányuk – mikor született? Távollétében szokni, menekülni próbált? Megszoktatta a „bajszos, szálás” lovas? „Itt hagyta volna Isten számában a gyermekeket, a kúriát?” – a kurucos küzdelmek krónikájába így szövődnek bele a magánélet számai, a harci híradások

Szellemjárás (részlet)

ba egy, a családjához – a nején kívül a szüleikhez is – különös módon kapcsolódó karakter vívódásai, szorongásai. Ezeknek sosincs végük: elfojtónak, belülről örlik, „elmém mind bomlottabban hordja össze azt, amihez közöm lehet” – jellemzi önmagát s egyben elbeszélői helyzetét, állapotát, stílusát. Azt a zaklatottságot és zavarodottságot, hogy felesége keresése, majd a holttest megtelezése s a jég alól történt felszínre hozása után sem szünik meg a fejedelem alkalmi feladatát teljesíteni. „Amint feltűnt előttem a megvagdalt tő, félre raktam minden irományt, mert közben mindez tova jóval később az időben, túl vízen, lápon leírva megőrződött, s így én ezt félretehettém emlékeimből sokat látott-szenvedett irományaim közé” – a kizökkent idő jelzése lehet ez. Vagy még inkább, ahogy véli, azé az „elmúlt időé”, amely „olykor egybe mosódik, máskor belém harap”, s olyankor „félre rakok minden írható”, és minden engem apasztó megfigyelést”.

Az igeidők keveredése megrendültséget fejez ki, a meghasonlott lélek gyászának fájdalmát. „Az egészben a legszörnyűbb a hallgatás volt, hogy ő már nem tudhatta meg soha, mit érhetne meg nekem” – búcsúzik a titkát sírba vivő asszonyától, akinek a hiányát metafizikai távlatúvá növesztve kérdezi: „Lehet elhalt szerelem a halál után?” A titokra, hogy Orsolya miért tartott azon hamarjában a lovassal, s hogy neki mi volt a célja, szándéka, később sem derül fény, akkor sem, amikor a Rekettye Pila-ügy lényegtelennek tesztő mellékszálát bolygatva a „hihetetlen véletleneknek” köszönhetően megvilágosodik az immár agg főbíró előtt, hogy ki lehetett, ki volt a „tettes”, a nejét elrabló. Az azonban ekkor már fel sem merül,

hogy a rablással őt akarták volna tússzá tenni, s „valami gyalázatra” kényszeríteni, méghozzá olyan valakik, akik „otthonosan forgolódtak a fejedelem közelében is”. A gyázmunka mintha véget érne az *Emlékirat*ot záró, a *Gályarabok énekéből* vett mondatokkal – a tragédiáról nem beszél többé, sem a vele egy háztartásban élő édesanyjával, akivel nem évek, de évtizedek telnek el úgy, hogy hosszabban szót váltanának, sem a ritkán látott gyermekeivel, akik közül a fia már a koporsó közelében félt, nehogy a gyászukból, keservükből „holmi oktalán mendemonda-alkalom váljék”. Volt azonban valami, ami folyton emlékeztette: a lép. A nádi pajkosok rémmeséje mintha tudatalatti mélységekből tört volna föl, s inkább nyugtalanítja a másokkal megoszthatatlan gondolat is, hogy ha néha eszébe jut a lépvilág, olyankor „mintha magasból néznék le a villódzó messzeségre”. Ez a villódzás, az emlékeknek ez a fel-felragyogása kiszámíthatatlan – nem panaszolja, csak mondja az őt talán közömbösnek tartó Gorbaynak, hogy az „a halat s vadat dajkáló, gyilkoló nádas meg zombékos, rejtezkedve titkot termő és rejtő világ akkor is a nyomomban jár, ha közben szekérszám esztendő múlik el úgy az életemből, hogy felé sem fordítom a fejem. Miközben onnan nekem az a világ hívatalan, kéretlen mindegyre üzen”. S így érkezik el, az üzenetekkel addig, hogy a tő mélyéről kiszabadult feleségét évtizedek múltán „magasba emelte az emlékezet”. Ahelyett, hogy mendemonda szólna róla, legénda övezi. Belső monológának, de párbeszéd-kíséretnek is felfogható, amit ritka büszkén és ritka emelkedettséggel mint egy kései szerelmi vallomást ad elő. „Újabban, ahogy mondják, nem a kincset őrző sárkányok ejtik ámulatba a népeket, hanem egy magasan repülő szekér, mások szerint egy csillogó talpú szán, amely olykor fölszikrázik, csillagot szór, elébe fogva fényes sárga pejlő, gyönyörű asszony tartja a gyeplőt, néha úgy látni, majdhogynem fönn az ég alján fut körbe a fogat, de körbe ám ott kereng a nagy égi mezőn egyvégtében. Szép, ragyog az arca. A hárszkenőt a válláról a szép nem tépi le. Azt mondják, akik látták, örökre ugyanazon körben kereng a vizek felett” (A lép).

Emlékezés helyett emlékéllítés ez, a regény második, különböző babonás-boszorkányos történetek (*A vér, Kocsisok története*), gyilkossági eseteket (*A gyilkos istállószolga*) fejezetekként dialogusokban elemző-elbeszélő rész különben a kuruczajdulást is alig-alig hozza szóba. Ha néha mégis, akkor akár finoman incselkedve: a főbíró úr megszolgált a (szatmári) békekötéssel a vagyont, a több vármegyére kiterjedő birtokát, amelyen a fia gazdálkodik. Egyetlen egy szereplő által sem használt fogalommal élve: a szabadságharcnak ez az alulról, a „nép” szemszögéből való szemlélése már otthon, a nyövedői portán s falusi „előkelőségek”, a bíró, a tiszteletes körében elkezdődik. Igazából azonban akkor, amikor felesége feltételezett nyomába eredve Mátyás az Ólymoson élő özvegy édesanyjához kopogtat be.

>>>> folytatás a 8. oldalon

Kettejük szócátája, szellemes és ízes, karakterükről s kapcsolatukról árulkodó pergő párbeszéde a regény kiemelkedő jelenete. Így kezdődik: „– Hát te mi a nyavalyát keresel itt? – fogadott ekképp anyám. – Én... a feleségemet... keresem. – Mért, megszökött? – Ez jól kezdődik, ez az anyámféle faggatózás”. S aztán rideg szemrehányásokkal folytatódik: évszámra felé se nézett az asszonyának; azt sem tudja, hogy halt meg az apja, s hol van eltemetve. Velük se törődött, pedig egyszer biztosan, de lehet, többször is megfordult a fejedelemmel tartva Ólymoson. Felemlíti, mintha nem tudná, mit keresett a fia korábban Nógrádban, Gács várában – „hát persze, az apósodék!” –, s fel, hogy miután „elkezdődött a haddelhadd”, a kurucok is „pusztították” a várost, „jó ideig azt se lehetett tudni, kicsoda ki torkának esik neki. Néha már azt hittük, ezek előre összebeszéltek, hogy a dúlásban nem zavarják egymást, úgy váltogatta egyik a másikat”. Szóba hozza aztán a németek megsarcolta Jajdont, hogy az náluk is többet szenvedett – az elbeszélői mód jellegzetessége itt is és másutt is a kitalált, fikciós hely –, illetve személynevek keverése a valóságosan létezettekkel, az „egy valahol”, „egyvalaki” konkrétságáé a „bárhol”, „bárki” elvontságával. A következetesség a memoáré: az országyűlések megjelölése (Huszt, Ónod, Sárospatak) csak úgy konkrét, mint a nevezetesebb csatáké (az Erdélyt elvesztő zsigói; a „keserves élményű” trencsényi) vagy a hadvezéreké (Esze Tamásót Bercsényin, Károlyi Sándoron át Heisterig vagy Rabutinig). Az emlékirás pontosságától eltekintő, a saját hányattatásait jelenetekbe állító narrátor a névadásokkal sem ragaszkodik a valószerűség megteremtéséhez – Szilágy megye Tipródnak, Szilágysomlyó Ólymosnak nevezetik, miközben Bihar vagy Szatmár vármegye annak, ami.

A reprezentációs, valóságképviselői leíró és megjelenítő nyelvi szerep nem különül el a fikcióteremtőtől, a képzelet aktuális „képvizelőtől” – s az egybejuttatás jelentésgazdagító és feszültségteremtő erejű. Elég arra a műben jelöletlen szövegek között – intertextuális – jelenségre, tényre utalni, ami a regény mindkét részének cselekményszervezését is befolyásolja. Az *Emlékirat* „szerzője” esetében több tényező, életrajzi adalék utal Ráday Pálra (1677–1733), II. Rákóczi Ferenc kancellárjára, akinek posztumusz könyve 1841-ből a *Benderben menő Utazásomnak Diáriuma*, s aki Nógrádból, Gács várából jutott el, pálfordulással, a fejedelemhez. A második rész Rekettye Pilája lehetne a szokatlan, meghökkentően furcsa nevekhez vonzó író leleménye, egy a Jókusok, Vargyúk, Torsák, Sütkek, Csetekek és Csikorok, Fűrjész Kisók, Birta Bernátok és Zarkó Demék közül. A Tompay főbíró által szabadon engedett nő azonban nem kitalált, hanem valóságos személy (volt): Varga Annával együtt 1745-ben a nagykarolyi boszorkányper vádlottjaként elítéltetett és megégettett a saját, valamint a tizenhét tanú vallomása következtében. (Érdeklőség, példa a halhatatlanságra:

szülőfalujában, Császlón állítólag mind a mai napig azzal ijesztgetik a rossz gyerekeket, hogy elviszi őket Rekettye Pila.)

Valószínűleg az egymásba „csúsztatása”, egyenrangúvá tétele hozza magával, hogy az *Amerre a világ* fejezeteiben szinte kizárólag csak a belső történéseknek van epikai idejük. Azoknak, amelyek a mindig párt alkotó, egymással hármában elvéve sem beszélő triász – Tompay Wajtha, Gorbay és Tsomor – tagjai „lelkében” s még inkább tudatában lejátszódnak. Az idő mintha megállt volna körülöttük, világuk nem a külső történések, „zajdulások” világa, hanem az egymásba kölcsönösen kapaszkodó tudatoké, a másik gondolata, eszméje, hite elfogadásáé vagy elutasításáé, dialogikus viszonyban történő értelmezésé. Éppúgy, mint a Bahytin jellemezte Dosztojevszkij dialogikus regényeiben.

E jellemzést követve felismerhetők lesznek Szilágyi István alkotása (főként a második rész) azon jellegzetességei, amelyek e regény válfaja kialakulásában meghatározó szerepet játszó két műfajhoz, a szókratészi (vagy platóni) dialógushoz, valamint a menipposzi szatírához kötődnek. Az előbbivel összefüggésben különös nyomaték esik a népi-karneváli szemléletet is kifejező megszólalás módjára, stílusára, arra a tájelemeket, régies-archaikus fordulatokat, mondásokat hordozó beszédre, az alpáriságnak és a poétikuságnak ama kevercsére, amely a szerző más műveit is egyedívé emeli. Még nem ide tartoznak a sűrűn használt jurátusi kifejezések – a deutrumtól a levatáig, a deliberátumtól a consiliáriusig, a törvénytől a törvényfára való fellógatásig –, a bírói hivatás alapszavai, s nehéz lenne eldönteni, használatuk mennyire korhoz kötött. Ez szintén felmerül az avas szövegnek tartott „keveredtél-e testilegképpenie elegendés vétkebe” biedermeieres formula esetében, továbbá a hóhér megnevezését tekintve is, hogy mikortól s meddig hívták „szabad mesternek”, s a havi vérzés, a menstruáció elmaradásának jelzésére a „megállott rajta a boldog asszony árja, a hősám”. Meddig lehetett érvényben az istenkáromlók balga ritmusa, az „Istent káromoltam, papnak meg nem gyóntam, szavam szánom, bánom, hogy kijött a számon”. A bűnügyi történet kulcsszava, a „zsápsás geci” jelentésének megfejtése nyomozati cselekménnyel ér fel. A stílusélénkítő fordulatok tán időt állóbbak: kottyant agyú; pócsi képpel tárta elé; megparáznította, meghasasította; baszarintani, szivályosabbra itta az agyát, borissza vagy borina atyafi; azt a mindentudó sárgarigóját; szorítani kezd a kapcátok; annyit se mondott, félkalap. A „fogadatlan prókátornak ajtó mögött a helye, vagy cifrában, ebszar a fizetése” hétköznapias trágársága mellett az „elmemotollám hogyan csévéli a fonalat” vagy az „agyon kelesztett históriát dagasztani” a szemléletesség példái. A főbírónak nemcsak a beszéd-, de a magatartásmódjára is rávallanak: a mind a jegyző, mind a szolgabíró emlegette olykor bakafántos, csufundáros, olykor inkvizíciós kedvére, „abszurd elmefacsarása-

Idegen bolygó

ira”, önmagával szemben is „keservesen kegyetlen” viselkedésére.

S arra a menipposzi szatíra sajátosságait őrző látásmódra, komolyan és nevetségesen arra az összekapcsolására, amikor könnyedén másítja meg, vonja vissza véleményét, becsapva, bosszantva ezzel a társát, élve – a nyelvészeti kifejezés szerint – a „kibúvó rejtő szó” lehetőségével. Nemcsak Tibomórkehoz, hanem önmagához való viszonyában is meghatározó szerepet játszik aztán a „másikra tekintő szó” használatának az a formája, ahol a szót és az ellenszót is saját maga ejti ki, mintegy önmagával replikázva, önmagát győzködve. Így teremődik meg a dosztojevszkiji „hasonmás” mintájára emlékeztetően, a személyiség megkettőződését érzékeltetően a Nagyidejű figurája, aki tanácsadója s bírálója, sőt, ahogy egy helyütt állítja, a bor mellett a legjobb barátja is. Nem utolsósorban: bizonyosan a lelkiismerete is. Állandó ébren tartója annak a kétségnek, hogy főbírói ítéletei némelyikét nem az „Isten és ember ellenében” hozta-e, nem tévedett-e, s kíváncsi lett-e már arra, „amiből azért jócskán” osztogatott, a halálra. Töprengései során szinte önvádként fogalmazza meg, hogy a „bűn fel nem ismerése bűn”, s hogy a „törvénytevés gondját” nem oszthatja meg senkivel. Amit tehetett – ismeri el „boszorkány-stúdiumának”, tanodájának két hallgatója is – megtett, azért megszegyenítő alaposággal és szorgalmatossággal gyűjtötte össze a babonákról, hiedelmekről szóló ismereteket, mint akit egyaránt vonz a néprajzos s a történelmi szakma is. A jog tudományában való járatossága lehet magától értetődő, miként az is, hogy a *Tripartitumra* mint nagybe-

csú alkotásra, Werbóczy örökké használható „szokásgyűjteményére” tekint – ráadásul ez (ő) a munkára vezérlő kalauza is, „magaviseletében” mintegy életelvként, erkölcsi tanításként-figyelmeztetésként mindegyre az vezette, amit idéz tőle: „Az emberi ítéletet pedig négyféle dolog szokta felforgatni. A félelem, amikor valakinek a hatalmától tartva a valót megmondani nem merjük. A nyereségvágy, amikor valakinek a lelkét ajándékkal vesztegetjük meg. A gyűlölség, amikor ellenfelünknek ellenére törünk. A szeretet, amikor barátunknak vagy rokonunknak szolgálatot tenni igyekszünk. Mindezeket a bírónak magától távol kell tartania és kerülnie.”

Támaszként kevés azonban a *Tripartitum* meg a *Praxis Criminalis*, kevés az állam szentesítette-igazolta szentencia, végzés – a bűn, bűnösség metafizikája túlterjed a paragrafusok határain. A „törvénylátás” világát a földi s az égi dimenzió együtt tölti ki. Tompay Wajtha egy, feltehetően ártatlanul magára valló, így saját magát akasztófára juttató istállószolga látszólag jelentéktelen ügye kapcsán fogalmazza meg kételyeit: „Amikor nyessük a bűn fáját, irtjuk bozótját, ezzel vajon mennyiben apasztjuk a gonoszt? Ebben vajon a haragvó Isten munkálkodik általunk? [...] Az Isten büntet – 'megver'? Az ám, de az Ő büntető serege mi vagyunk, vagyis Ő általunk sújt le a bűnre? A törvény szerint. A törvényt pedig mi hozzuk, ugye? Legalábbis úgy hisszük; holott ezt ugyancsak Ő íratja velünk. Az Isten akaratából (ítéljek). Én ezzel a bűnnek vagyok kiszolgáltatottja, melyet ítélek, vagy az Isten akaratának, melynek a bünt ítélvén engedelmeskedem?”

Olyan kérdések ezek, amelyekre sem a tapasztalati, sem a tapasztalaton túli világból nem érkehetnek válaszok. Annál győtrőbbek, nyomasztóbbak, minél inkább vádlón tekint önmagára, megtett útjára a kérdező, későn észlelve mulasztásait, hibáit. Későn, amikor úgy hitte, ha elfogyott is Isten türelme, még mindig fordulhat Krisztushoz, aki jobban megérti a vétkeit, nyomorúságait. Mindazt, ami életét végigkísérte, s ami a beszélgetések, dialógusok tárgya lehet, az igazságszolgáltatás tudata s reménye nélkül. A másik szava, legyen az akár a Nagyidejűé, a feltárlkozást segíti, annak a vallomásnak megtételét, számvetésnek az elkészítését, amely a válságait életének abban a pillanatában tárja fel, beszéli el, amikor átlép vagy készül átlépni valamilyen küszöböt. Olyan „küszöb-dialógus” ez, mint amilyen a Bahtyin idézte Platón *Apológiájában* tűnik fel, ahol Szókratész beszédének jellegét a bírósági helyzeten túl a várható halálós ítélet határozza meg. A *Messze túl a láthatáron* agg főbírája maga hoz halálós ítéletet, önpusztítót, maga felett. De mielőtt még megadná magát, mélabús komorsággal szétnéz maga körül, s érzelmei tompulását nyugtázza: „öreg korban mind kevesebb tücsökhangot hall az ember, s mind több harangszót. A tücsök hangját végül már akkor sem, ha füledbe cirpel, a harangét meg immár akkor is, ha rég nem kondul”. Mint aki tudomásul veszi: jönnek a harangok érte is?

Szilágyi István: *Messze túl a láthatáron*. MMA Kiadó, Budapest, 2020.

CSONTOS MÁRTA

Menekülés 1.

*Egóm a szeretet szélén
végez gerendagyakorlatokat,
egyensúlyérzék híján
nincs más út, megadom
magam; te meg ott állsz
mögöttem pucér szereteteddel
szerényen, s várod, hogy
megérkezzen hozzám a könnyörgés.*

Menekülés 2.

*Törékeny szerkezet bennem
a mértékletesség, nem
védekezem a tökéletlenség
ellen, magamat bántom,
gyöngye vagyok. Kezed
virágolt az arcomon, mindig
biztatón intesz, engeded,
hogy megelőztelek, te vagy
megvesztegethető órangyalom.*

Menekülés 3.

*Megnyúzott csillagok ülnek
szememben, támadásra
felkészült fekete ég
szobám fala, árnyékok
mellemen zsákba kötött ölelés,
én meg hiába keresek melletted
helyet, magamba fulladok –
pedig várom, hogy szeress.*

Mitológiai virágóra

*Isteni szeretet a rózsza,
szenvedéllyel lobog Ízisz haján,
titkot őriznek a fehér szirmok
római csarnokok oszlopán.*

*Írisz szivárványt festett,
fényből zászlót húzott az égre,
frankhon Anjou-lilioma
reményt illatozott a kébbe.*

*Isten kertjében szerényen
földig hajolt egy kis virág,
elfelejtettem a nevem, suttogetta,
most mégis vele kezdődik a nyár.*

*Halvány cseresznyevirág a lét,
aszketikus, mulandó szépség,
az ember is így lesz kidólt fa,
lábához végzetét szelidíti.*

*Héra tejéből liliom cseppent,
sárgáját a Napból merítette,
majd Mária finom ujjain
fehérítette tisztára szirmaiát.*

*Hüakinthosz véreből fakadt,
bimbókat szórt a mezőre,
boszorkányt, démont üldözött,
majd Krisztus tenyerébe belebújt.*

*Titkokat őrzött Hermész
kicsiny hagymákba rejtve,
s a forró vérű virág-lányok
beletáncoltak a ringó kehelybe.*

Monológ a naphoz

*Rengeteg sötét van a szívedben,
talán már szégyelled is magad,
hogy csak egy karnyújtásnyira
van az a fénygerenda, amit tegnap
véreddel itattál át – hiába,
s most az esélytelenek próbálkozásával
vagy bekötött szemű isten, nem
tudod önnön lángoszlopodhoz kötni
magad, nem tudsz fárosz lenni,
legyengített száz meg száz örület,
s néha már úgy érzed, nincs jogod
ülni saját emlékműveden, csak egy
fogyó villanás lehetsz az óserdők
lombos árnyain, ott lebegsz a nemlét
fölött, a pusztítás fáradhatatlan
mértékletességében.*

Töprengő

*Néha kicsit lemaradok
magamtól, s mindig
kétséges, mikor sikerül
felzárkózni, mert van
egy pont, ahonnan az
út csak bajosan folytatható,
megrekedek a „kimaradt
az életemből” feliratú
állomáshelyeken, s ott
születnek azok a kérdések,
melyek után hosszú hallgatás
jön, nincs üzenet, csend ül
a morzejeleken.
Óvatosan kerülgetem körvonalam,
félek, nem lesz jó az együtt-
élés magammal, megzavarhat
az önismeret.
Végül lassan kialszik az
érdeklődés mások részéről,
jön a megfeszülő nyugalom,
visszahúzódok álarcom
mögé, s a magánnyal gyógyítom
töprengésre érett anyagom.*

*A túl egyszerű bonyolultnak
látszik, nyomot hagy bennem
a próbálkozás, s mikor próbálok
szétosztani magam, felülkerekedik
bennem az uralkodás vágya.*

*Legjobb elkerülni azokat a
helyeket, ahova egykor leszúrtam
az útmutató cövekeket, legjobb,
ha lemaradok, s csak kellő
távolságból szemlélem a jelenlétet.*